

Stefan Landsberger

Mao Zedong, de beeldvorming rond een moderne keizer

In dit artikel bespreekt Stefan Landsberger hoe Mao als eigentijds machthebber gebruik maakte van zijn mannelijkheid bij de beeldvorming rondom hem.

Mao Zedong (1893-1976) riep op 1 oktober 1949 de Volksrepubliek China (VRC) uit, met de woorden dat vanaf dat moment het Chinese volk was opgestaan en niet meer met zich zou laten sollen. Het was niet alleen deze daad die hem de reputatie van de Vader des Vaderlands bezorgde: ook zijn talrijke politieke geschriften, die de geschiedenis zijn ingegaan als het Mao Zedong Denken, zijn grondwettelijk gecanoniseerd tot een van de peilers van de staatsideologie. De officiële Mao wordt dan ook nog steeds hooggehouden door een ieder die afhankelijk is van het voortbestaan van de status-quo in China: de leden van de Chinese Communistische Partij (CCP) en van het Volksbevrijdingsleger (VBL), het ambtenarenapparaat, en de diverse establishmentintellectuelen, -kunstenaars en -kapitalisten.

Sinds zijn dood in 1976 zijn er echter steeds meer onthullingen over onvermoede aspecten van Mao's publieke en privéleven in de openbaarheid gekomen. Li Zhisui bijvoorbeeld, zijn voormalige lijfarts, heeft een boekje open gedaan over onder andere Mao's grote voorliefde voor jong, en niet noodzakelijk vrouwelijk, schoon.[1] Hoewel deze memoires officieel niet verkrijgbaar waren in China, hebben talloze Chinezen de in Taiwan gepubliceerde en ondergronds circulerende Chinese versie verslonden. En diverse periodes en gebeurtenissen uit het leven van de Leider werden in *tabloids* en andere bladen die het gewoonlijk niet zo nauw nemen met *fact checking*, onder de loep genomen. Zo weten we onder meer dat Mao oorspronkelijk een politieagent wilde worden![2] Deze voor Chinezen vaak schokkende verhalen, die door de lezers voor zoete koek worden

1 Li Zhisui, *The Private Life of Chairman Mao—The Memoirs of Mao's Personal Physician* (London 1994).

2 'Martial Mao', in: Geremie R. Barmé, *Shades of Mao—The Posthumous Cult of the Great Leader* (Armonk 1996) 228-232.

aangenomen, lijken zijn reputatie op geen enkele manier geweld te hebben aangedaan. Integendeel, velen zien hierin juist hun vermoeden bevestigd dat ondanks alle nadruk die Mao legde op gelijkheid, proletarische solidariteit en communistische idealen, hij in feite niets meer en niets minder was dan een keizer, en als zodanig een supermens. Ook hierdoor schrijven talloze Chinezen hem eerder goddelijke dan revolutionaire kwaliteiten toe.

De levende Mao verenigde in zijn persoon dus een aantal inherent contradictoire traditionele en revolutionaire normen en waarden. Deze melange maakt iedere poging om zijn handel en wandel te duiden buitengewoon gecompliceerd. De verering die hem na zijn dood ten deel is gevallen, heeft de zaak alleen maar moeilijker gemaakt.

De traditionele wortels van een revolutionair

Mao werd geboren in Shaoshan, in de zuidelijke provincie Hunan, in een familie van gegoede, middelgrote grondbezitters. Zijn moeder was weliswaar analfabeet, maar een zeer vurig aanhangster van het boeddhisme. Op de traditionele lagere school die hij bezocht, raakte hij gefascineerd door de traditionele sagen en legenden, die hij liever las dan de verplichte Confucianistische klassiekers over deugd, ritueel en medemenselijkheid. Deze vaak Robin Hood-achtige verhalen, zoals de *Romance van de Drie Koninkrijken* (Sanguo yanyi) en de *Shuihu zhuan*, in het Westen bekend door Pearl Buck's vertaling *All men are brothers*, hadden een gemeenschappelijk kenmerk: ze romantiseerden het bestaan van nobele en oprechte rebellen die zich verzetten tegen een onrechtvaardige politieke orde. Ook bij Mao ontstond de wensdroom om een held te zijn en China te bevrijden. De anti-autoritaire opstelling van Mao manifesteerde zich voor het eerst toen hij, tegen de wens van zijn vader in, weigerde hem in het boerenbedrijf op te volgen.

In plaats daarvan reisde hij af naar Changsha, de provinciehoofdstad, waar hij in 1911 een 'moderne' school bezocht die een meer westers georiënteerd type middelbaar onderwijs bood. De grote stad opende een nieuwe wereld voor hem. In de turbulente nadagen van het keizerrijk circuleerden hier allerlei 'revolutionaire' denkbeelden en opruiende pamfletten die opriepen tot omverwerping van de heersende dynastie. Mao verdiepte zich bijvoorbeeld in vertalingen van het werk van Kropotkin.[3] Peter Kropotkin (1842-1921) was een Russische anarchist, van adellijke

afkomst, die eind negentiende eeuw veel aanzien genoot als theoreticus. Hij was o.a. actief tijdens de Parijse Commune. In Changsha maakte Mao ook kennis met kranten en tijdschriften, die hem de ogen openden door de informatie die zij verschaften over de wereld buiten China. En op school ondervond hij voor het eerst aan den lijve wat klassentegenstellingen waren. Het merendeel van zijn schoolgenoten bestond uit kinderen van grootgrondbezitters. Zij vonden Mao, hoewel zelf van gegoede afkomst, maar een boerenkinkel en pestten hem met zijn plattelandsaccent.

Net als de meeste andere steden in China was ook Changsha het toneel van ongeregeldheden, die in 1911 een einde maakten aan het keizerlijke bestuur. De gebeurtenissen onstaken een revolutionair vuur in Mao. Vanaf dat moment ging hij zich actief bezig houden met de vraag waarom China zo achterlijk was en door buitenlandse mogendheden uitgebuit kon worden. In deze jaren waren het eerder gevoelens van vaderlandslievendheid en nationalisme dan een duidelijke politieke agenda, die in zijn denken de boventoon voerden. Een van de oorzaken voor de bedroevende staat waarin de natie zich bevond, schreef Mao toe aan het feit dat Chinezen, en dan met name de Chinezen die in staat zouden moeten worden geacht de situatie ten goede te keren, zulke slappelingen waren. Mao ontpopte zich als een voorstander van lichamelijke ontwikkeling en werd een warm pleitbezorger van het zwemmen, dat volgens hem het meest complete trainingsprogramma vormde voor de menselijke fysiek.

Met zijn middelbare schooldiploma op zak ging Mao in 1918 naar Peking. De stad gold in die dagen als een van de centra van progressief denken en dat gold helemaal voor de universiteit. Mao slaagde er in een baantje als assistent te krijgen bij de universiteitsbibliotheek van Peking. Hij werkte onder Li Dazhao, een progressieve hoogleraar die het Marxisme-Leninisme in China introduceerde en die de geschiedenis zou ingaan als één van de oprichters van de CCP. Ook in Peking ondervond Mao de nodige discriminatie in zijn pogingen om met diverse aan de universiteit verbonden, vooraanstaande progressieve hervormers van gedachten te wisselen over de toekomst van China. Deze extreem klassenbewuste, elitair ingestelde academici wensten niet met ondergeschikten te praten, en zeker niet als ze een plattelandsaccent hadden. Velen hebben al gesuggereerd dat Mao's latere afkeer van intellectuelen, die tot een climax zou komen in hun vervolging tijdens de Culturele Revolutie, in wezen in deze periode

3 Ross Terrill, 'Mao's Losing Struggle with Liberty', lezing in het kader van het Crayenborgh College 2001/2002, Leiden, 24 mei 2002.

werd gevormd.

Dankzij het marxistische missiewerk van Professor Li zag Mao het politieke licht en trad hij toe tot diens marxistische studiegroep. De uit de Sovjet Unie overgewaaide ideologie had allerlei aantrekkelijke aspecten. Het marxisme bood een samenhangend, gesloten wereldbeeld, het beriep zich erop wetenschappelijk te zijn in de westerse zin en veroordeelde tegelijkertijd het imperialistische westen. Het leerde immers dat China achterlijk en arm werd gehouden door een combinatie van 'kapitalistisch imperialisme' en het 'feodalisme van de warlords'. De politieke doelmatigheid van de hechte partijorganisatie appelleerde aan Chinese sentimenten en het Leninistische idee van de partij als revolutionaire voorhoede, als een elite van ingewijden in de ware, wetenschappelijke leer, sloot aan bij de oude confucianistische opvatting over de politieke functie van de 'schriftgeleerden'. Maar Mao was eigenlijk alleen aan de buitenkant marxist, hij las liever zijn sagen en heldenverhalen dan *Das Kapital*. Het feit dat hij Russisch, Duits noch Engels beheerste, en daardoor gedwongen was zich op inaccurate Chinese vertalingen van de Marxistische klassiekers te beroepen, droeg daar ongetwijfeld nog aan bij. Na zijn terugkeer uit Peking in 1919 ging Mao in Hunan druk aan het organiseren en agiteren. In 1920 zette hij in Changsha een van het handjevol partijcellen op die in 1921 tot de CCP werden aaneengesmeed. In opdracht van de Komintern fungeerde de Nederlandse beroepsrevolutionair Henk Sneevliet als een soort vroedvrouw bij de oprichting.[4]

Van revolutionair tot Eerste Keizer

Als een van de grondleggers van de CCP, zij het niet de belangrijkste, was het vanzelfsprekend dat Mao van het begin af aan invloedrijke posities binnen de organisatie bekleedde. Toch duurde het nog tot 1934 voor hij zich de onbetwistbare leider van de Partij kon noemen. Dat gebeurde tijdens de Lange Mars. Tijdens deze Lange Mars legden zo'n honderdduizend communisten zo'n 9.600 kilometer. af, dikwijls over zeer onherbergzaam terrein. Na een jaar kwam ongeveer een tiende van het aantal dat vertrok, aan in Yan'an, in het geïsoleerde achterland van Noordwest China. De Mars zou in de officiële geschiedschrijving van de Partij mythologische vormen aannemen.

4 Tony Saich, *The Origins of the First United Front in China—The Role of Sneevliet (Alias Maring)*, 2 vol. (Leiden 1991).

Als partijleider ontpopte Mao zich als een gezaghebbend theoreticus die verscheidene ideologische trouvailles formuleerde. In zijn analyse vormden de boeren bijvoorbeeld, bij gebrek aan een groot stedelijk industrieproletariaat, het meest revolutionaire deel van de bevolking, een revolutionaire kracht die net zo'n rol als de arbeiders kon spelen. Ook ontwikkelde hij het concept van de massalijn, waarbij de Partij haar oor zoveel mogelijk te luister zei te leggen bij de mensen. Een aantal jaren werkte hij in Yan'an actief aan het ontwikkelen van zijn revolutionaire theorie. Als onderdeel van dat proces zette hij zijn denkbeelden over de concrete toepassing van het Marxisme-Leninisme in China op schrift. Dit theoretische complex was vanaf 1943 bekend onder de naam Mao Zedong Denken. Destijds werd het volledig toegeschreven aan Mao, maar bij de herbeoordeling van zijn bijdragen aan de revolutie in de jaren tachtig kwam men tot de slotsom dat het de neerslag was van het collectieve inzicht van *alle* revolutionaire veteranen.[5] Tijdens de oorlog tegen Japan (1937-1945), en in de Burgeroorlog tegen de Nationalistische Partij (1946-1949), slaagde de CCP er steeds meer in zich als een serieuze kandidaat te profileren voor het uitoefenen van de macht. Mao was tenslotte degene die in oktober 1949, op het Plein van de Hemelse Vrede in Peking, de stichting van de Volksrepubliek uitriep.

In de daaropvolgende 27 jaar werd Mao de machtigste en meest aanbeden, maar ook de meest gevreesde leider van China. Voor veel Chinezen was hij als een Eerste Keizer van een nieuwe dynastie, charismatisch, onvoorspelbaar, en schijnbaar beschikkend over bovennatuurlijke krachten. Dat beeld werd nog versterkt doordat Mao en zijn collega's zich, net als keizers, terugtrokken in een verboden stad: Zhongnanhai, de voormalige keizerlijke tuinen ten westen van de oorspronkelijke Verboden Stad. Een geleidelijk groeiend aantal anderen had een minder positief beeld van hem. Dat had veel te maken met de ontwikkeling die Mao doormaakte: van pragmatische visionair tot een ideoloog behept met keizerlijke paranoia, van iemand die trachtte een orthodoxe socialistische staat op te bouwen tot iemand die meende te kunnen vertrouwen op chaotische massabewegingen, die de natie uiteindelijk grote schade berokkenden.

5 *Resolution on Certain Questions in the History of Our Party Since the Founding of the People's Republic of China*, adopted by the Sixth Plenum of the 11th Central Committee of the CCP in 1981 (Beijing 1981) 11, 56-57.

De Voorzitter

Hoewel er formeel een zekere mate van collectief leiderschap bestond in Partij en Staat, ontpopte Mao zich meer en meer tot een keizerlijke alleenheerser, wiens woord wet was. In zekere zin wás Mao, vanuit de Chinese traditie gezien, ook echt een keizer: hij had immers het land geünificeerd, en had zijn gezag gestoeld op een nieuwe doctrine. Al vanaf het begin van de Volksrepubliek werd er bovendien gewerkt aan een persoonlijkheidscultus rond Mao (afbeelding 1). Hoewel hij zich de verering enerzijds liet welgevallen, liet hij zich altijd in dubbelzinnige termen uit over het nut daarvan. De politieke gevolgen van de cultus waren stagnatie in de besluitvorming, het ontstaan van factiestrijd en favoritisme. Desalniettemin groeide de publieke verering van de Voorzitter met de jaren, tot zij tijdens de Culturele Revolutie haar hoogtepunt bereikte. De mensen die 'de grote leider, de grote leermeester, de grote opperbevelhebber en de grote roerganger' de hand wisten te schudden, wasten die dagenlang niet, zodat anderen direct de plek konden aanraken die Mao had aangeraakt. Hij kon uiteindelijk niet meer zonder verering. Wanneer mensen hem echter van nabij, en beter, leerden kennen en minder onder de indruk van hem raakten, werden ze eenvoudigweg vervangen door anderen. Zo verzekerde Mao zich van een constante bewieroking.

Hoewel voortdurend omringd door anderen, leefde Mao toch in een isolement, zonder vrienden of collega's. Zijn echtgenote, Jiang Qing, streefde een eigen politieke agenda na. De andere partijleiders leefden uit zelfbescherming een eigen leven, door schade en schande afgeschrikt door Mao's onberekenbare persoonlijkheid en onvoorspelbare gedrag. Die afzondering zorgde er evenwel voor dat Mao, zoals zoveel van zijn keizerlijke voorgangers, vaak geen enkele greep op de gebeurtenissen had. Hoewel hij links en rechts informatie probeerde te krijgen over wat er werkelijk in het land gebeurde, werd hij omringd door een dichte haag van vleiers en onderkruipers die elk snippertje slecht nieuws trachtten te onderdrukken. Zo werd Mao in 1956, tijdens de door hemzelf in gang gezette 'Honderd Bloemen'-campagne, onaangenaam verrast. Wat bedoeld was als een eerste evaluatie van het CCP-bewind door middel van een soort 'publieksparticipatie' mondde uit in een dermate intense, omvangrijke en vernietigende stroom van kritiek op de Partij en ook op zijn eigen persoon dat hij de meest vocale criticasters liet vervolgen en verbannen.

Op dezelfde manier werd hij in de late jaren vijftig, toen het drama van



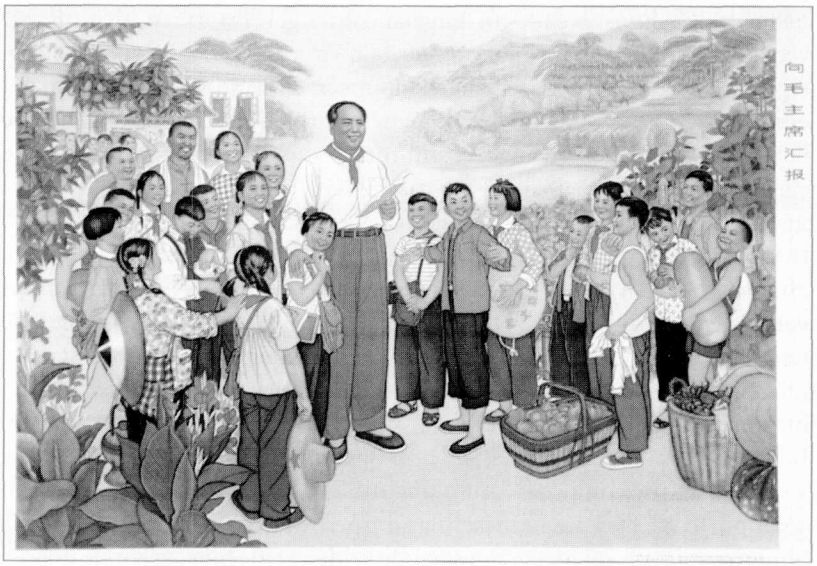
Afbeelding 1: Zhang Daxin, *Shao er zhijing* [Kleine kinderen betuigen hun respect], Sanyi Printing Company, maart 1954, print no. 2501, 3e druk. IISG Stefan R. Landsberger Collectie.

de 'Grote Sprong Voorwaarts', dat tussen de twintig en veertig miljoen slachtoffers zou eisen, zich aan het ontvouwen was, volkomen in de luren gelegd. Deze massabeweging moest de economie binnen vijftien jaar op het ontwikkelingsniveau van Engeland brengen door een gigantische, geconcentreerde inspanning van het volk. Voorop stond dat China dit op eigen kracht moest bewerkstelligen, door een enorme mobilisatie van het enige dat China in overvloed had, namelijk arbeidskracht. Om het doel te bereiken werd iedereen ingezet om mee te helpen de staalproductie te vergroten; het ging niet zozeer om vakmensen. Veeleer dacht men door het inschakelen van het enthousiasme van de bevolking de concrete problemen te kunnen overwinnen. Engeland evenaren betekende staal produceren. Hiervoor werden in heel China hoogoventjes gebouwd, zonder veel kennis van zaken, waar een bepaalde hoeveelheid staal geproduceerd diende te worden. Maar doordat de hele bevolking was ingeschakeld om staal te maken, was er onvoldoende arbeidskracht voorhanden om de oogsten binnen te halen. Die stonden dan ook te verpieteren op de velden. Bovendien was het plattelandskader zo opgezweept door het enthousiasme van de Partijleiding, dat onwaarschijnlijk hoge oogstcijfers werden gerapporteerd. De Potemkin-achtige dorpen, de op volle toeren draaiende hoogoventjes, de vol met graan staande velden en de blije, gezonde boeren die Mao overal aantrof tijdens zijn inspectiereis door het Chinese platteland

gaven hem veeleer het idee dat het door hem bedachte, ambitieuze ontwikkelingsplan dat China op zou moeten stuwen in de vaart der volkeren, een eclatant succes was.

In deze twee campagnes liggen de wortels van de Grote Proletarische Culturele Revolutie. Deze massabeweging vormde, in termen van aanbidding en verering, Mao's *finest hour*, maar gaf tegelijkertijd en onverbiddelijkerwijs de eerste aanzet tot zijn latere afbladdering. Zeker tijdens de eerste jaren van de Culturele Revolutie bereikte de verering van Mao haar hoogtepunt, al werd hij eerder tot een soort alwetende, alziende God verheven dan tot keizer. Zijn beeltenis was in iedere woning te vinden, hetzij als foto of portret (waarvan ruim twee miljard exemplaren waren gedrukt), hetzij als beeldje. Ieder gezin diende een 'Kostbare Boeken Tafel' te hebben, waarop Mao's geschriften stonden uitgestald. Dat wilde niet per definitie zeggen dat iedereen die boeken ook gelezen had en daar lag ook minder de nadruk op, maar wie geen Mao in enigerlei vorm kon tonen laadde al snel de verdenking op zich niet gehoorzaam te zijn aan de Leider, en dus ook niet aan de Staat.

Het eerbetoon aan Mao ging vergezeld van een complex van rituelen die ten overstaan van zijn beeltenis dienden plaats te vinden. Zo moesten de mensen hem 's ochtends om opdrachten vragen, 's middags moesten zij



Afbeelding 2: Sun Guocheng, *Xiang Mao zhuxi huibao* [Rapporteren bij Voorzitter Mao], *Shanghai renmin chubanshe* (1974) print no. 86-706. IISG Stefan R. Landsberger Collectie.

hem voor zijn goedheid bedanken, en 's avonds moesten ze hem verslag uitbrengen over hun activiteiten. Hierbij moest men drie keer buigen, het volkslied zingen, en passages uit het *Rode Boekje* citeren. Het ritueel eindigde met het uitspreken van de wens dat Mao het eeuwige leven zou genieten. Veel van deze handelingen waren ontleend aan de wijze waarop vroeger keizers tegemoetgetreden dienden te worden. In sommige delen van China moest men zelfs, voorafgaande aan iedere maaltijd, een dankwoord uitspreken dat sterk deed denken aan het bidden voor het eten uit de Christelijke traditie[6] (afbeelding 2).

Pas vanaf 1971 werden de meer extreem religieuze trekjes van de persoonlijkheidscultus afgeschaft, maar dit leek nauwelijks iets aan de verering van Mao af te doen. Het was ook nog eens opvallend dat veel van de excessen die in de voorgaande jaren met of zonder Mao's expliciete instemming hadden plaatsgevonden, nu ineens werden toegeschreven aan de kwalijk voortlevende invloed van een traditie van blinde keizerverering, die meer dan drieduizend jaar had bestaan![7]

De zucht naar onsterfelijkheid

Zoals menig eerdere Chinese keizer hield Mao zich bezig met onsterfelijkheid, en deed al het mogelijke om die te bereiken. Toen tijdens de Culturele Revolutie de leuze 'Lang leve Voorzitter Mao' op ieders lippen bestorven lag, was dat niet alleen de oprechte wens van de massa's, maar ook een van Mao's opdrachten aan zijn artsen. Om daadwerkelijk onsterfelijk te worden, hing hij op fanatieke wijze allerlei Taoïstische theorieën aan die voorschreven dat mannen frequent seksueel contact met zoveel mogelijk jonge vrouwen moesten hebben. Volgens deze theorieën zouden de vrouwelijke sappen (*yin*) de mannelijke levensvorm (*yang*) vergroten. Het verlangen naar onsterfelijkheid lag aan de basis van de enorme reputatie die Mao als vrouwenversierder opbouwde. Volgens ingewijden was Mao's honger naar vrouwelijk (en in sommige gevallen ook mannelijk) schoon, onverzadigbaar.[8] Als een echte Chinese keizer hield hij er een harem op na. De objecten van zijn verlangen naar

6 Anita Chan, *Children of Mao-Personality Development & Political Activism in the Red Guard Generation* (London 1985) 186, 236-237.

7 Maurice Meisner, *Mao's China-A History of the People's Republic* (New York en London 1977) 370-371.

8 Li, *Private Life*, 356-364.

bevrediging, over het algemeen dochters van arme boeren, hielden niet van hem in de gewone zin van het woord. De meisjes, meestal niet ouder dan een jaar of twintig, zagen het meer als de ultieme vervulling van hun vurige wens om de grote leider ter wille te zijn. Velen vonden hem interessant en zelfs betoverend, maar het leek wel alsof ze het onderscheid tussen Mao als machtigste man van China, en Mao als man en minnaar niet (meer) konden maken.

Mao eiste volledige gehoorzaamheid en loyaliteit van zijn bedgenoten. En om ervoor te zorgen dat hij aan zijn trekken kwam, liet hij hen Taoïstische seksuele handboeken doornemen om zich op het samenzijn voor te bereiden. Pas wanneer de bekoring er voor hem af was, en niet eerder, kregen ze toestemming om te trouwen met door Mao persoonlijk uitgezochte partners. Zelfs na het beëindigen van de relatie maakten vele vrouwen nog aanspraak op een speciale behandeling, omdat ze tot de *inner circle* van Mao hadden behoord.

Mao, die een hartgrondige afkeer had van elementaire lichamelijke verzorging zoals wassen en tandenpoetsen, beschouwde zijn liaisons ook als een middel om schoon te blijven. Zo zou hij ooit gezegd hebben dat hij zich baadde in de lichamen van zijn vrouwen. De ontelbare wisselende en vluchtige contacten leidden bijna vanzelfsprekend tot geslachtsziekten. De partners van Mao zagen hun besmetting als een ereteken, als een bewijs van de intimiteit van hun relatie. Toch lieten ze zich over het algemeen behandelen door de medische staf, die verantwoordelijk was voor de politieke elite. Mao zelf weigerde dat pertinent; hij had immers nergens last van, en voelde zich ook niet ziek.

Toch was Mao *compos mentis* genoeg om zich te realiseren dat zelfs hij het eeuwige leven niet had. Als alternatief, en natuurlijk lang zo bevredigend niet, moesten de alomtegenwoordige Mao-standbeelden gelden. Op een enkele na zijn ze na zijn dood gaandeweg omver getrokken. Maar het Plein van de Hemelse Vrede, dat in 1959 werd vergroot tot het grootste plein ter wereld (zelfs nog groter dan het Rode Plein in Moskou), geldt nog steeds als een herinnering aan Mao (en aan een groot deel van het oude Peking dat bij die gelegenheid met de grond gelijk werd gemaakt). Mao was ook de geestelijke vader van het controversiële plan om de grootste dam ter wereld te bouwen in de stroomversnellingen in de Yangzi rivier, een project waar pas in de jaren negentig daadwerkelijk mee begonnen is. De dam moest als een groots en grootschalig monument dienen, dat nog eeuwen later aan Mao zou doen denken (in positieve of negatieve zin, wie zal het

zeggen?). In die zin was Mao weer heel keizerlijk in zijn verlangen om na zijn dood fysieke sporen na te laten die moesten getuigen van zijn statuur. (afbeelding 3)



Afbeelding 3: Ontwerper onbekend, *Gongren jieji bixu lingdao yiqie* [De arbeidersklasse moet in alles de leiding hebben], *Shanghai renmin chubanshe*, oktober (1970) printno. 8.3.124, 2e druk. IISG Stefan R. Landsberger Collectie.

De vergoddelijking - en de commercie

Tijdens het leven van Mao, en vaak ook in zijn naam, hebben zich vele excessen voorgedaan, die onveranderlijk tot groot verlies van lijf en goed hebben geleid. Maar dat alles lijkt weinig af te doen aan de nagedachtenis van 'de grote leider, de grote leermeester, de grote opperbevelhebber en de grote roerganger'. Van officiële zijde wordt de herinnering aan Mao zorgvuldig in stand gehouden. En dat gebeurt op een andere, veel minder traditionele of revolutionaire manier dan Mao zelf had kunnen bevroeden

Vanaf 1992 heeft de CCP, in voorbereiding op het eeuwfeest rond zijn geboortedag, een alomvattende campagne opgezet rond zijn nagedachtenis. De festiviteiten bestonden onder andere uit het uitbrengen van diverse speelfilms gewijd aan het leven van Mao, het uitzenden van televisie-documentaires rond Mao, feestelijke heruitgaven van fotoboeken gewijd aan Mao, de publicatie van vele boeken rond het thema Mao, dikwijls in de vorm van hagiografieën van de hand van andere leiders, en de verkoop van

allerlei Mao-prullaria, variërend van kleine standbeeldjes en horloges tot herdenkingsplaquettes, etc. Het hoogtepunt in de marketing van Mao's nagedachtenis bestond ongetwijfeld uit het uitbrengen, door de propaganda afdeling van de Partij, van cassettebandjes met maoïstische strijdliederen op een discoritme en van *picturedisks* met liedjes uit de Culturele Revolutie voor in de karaoke bar.[9] De campagne vond zoveel respons onder de bevolking, dat er geruime tijd sprake is geweest van een ware Mao-koorts (*Mao re*). Het doel van de campagne was natuurlijk niet alleen het in ere houden van de herinnering aan Mao. Het ging de Partij er evenzeer om mee te kunnen profiteren van de bewondering die Mao nog steeds ten deel valt, niet alleen vanuit politiek, maar ook vanuit commercieel oogpunt.

Of ze nou koortsig zijn of niet, Mao wordt door grote aantallen mensen, zowel in de steden als op het platteland, nog steeds vereerd, en niet eens zozeer om politieke redenen. Dat hij een meedogenloze heerser was en als hoofdverantwoordelijke kan worden beschouwd voor de dood van vele miljoenen heeft alleen maar bijgedragen aan zijn reputatie als 'eerste keizer'. Mao, en in beduidend mindere mate ook zijn medeleiders, zijn bovendien geïntegreerd geraakt in een schijnbaar tijdloos, repeterend mechanisme waarbij de stichters van keizerlijke dynastieën na hun dood worden gezien als goden, of op zijn minst halfgoden. In zekere zin kan het beschouwd worden als een manifestatie van een algemeen gevoel van heimwee naar een denkbeeldig verleden en een verlangen naar een meer ordelijke samenleving, zonder de sociale ontwrichtingen die zich tijdens het moderniseringsproces van de afgelopen twintig jaar zijn gaan manifesteren. In april 1995 publiceerde het *Chinese Jeugd Dagblad* de resultaten van een onderzoek naar de populariteit van Chinese leiders. Van de tienduizend respondenten, waarvan zestig procent na 1970 geboren was, gaf meer dan 94 procent te kennen Mao de meest bewonderenswaardige Chinese persoonlijkheid te vinden. Daarmee liet hij Sun Yatsen, die zowel in China als Taiwan wordt beschouwd als de Vader van de Revolutie en die een kleine 84 procent scoorde, ver achter zich.[10]

Vanaf 1991 begonnen er op grote schaal verhalen te circuleren waaruit men kon opmaken dat Mao's beeltenis genezende gaven had, en mensen kon beschermen tegen ongeluk en het kwaad in het algemeen. Als gevolg

9 Robert Benewick, *Facing Left-Power, terror and profit in Chinese iconography* (Professorial Lecture given at the University of Sussex on 26 November 1996) 26. John Gittings, *Real China-From Cannibalism to Karaoke* (London 1997) 159–60.

10 Benewick, *Facing Left*, 26-28.

daarvan ontstond er een bloeiende handel in talismannen en amuletten, die men dikwijls aan de achteruitkijkspiegels van auto's, bussen en vrachtwagens zag hangen. Het gemeenschappelijke kenmerk van deze amuletten was een portretje van Mao, maar daarnaast waren ze voorzien van allerlei elementen die in het volksgeloof als gelukbrengend worden beschouwd: rode kwastjes, voorspoed bevorderende karakters (zoals *fu*, geluk, en *shou*, lang leven), rotjes en ander vuurwerk, of imitatie goudklompjes. Dit alles had helemaal niets meer te maken met de politieke verering van het verleden.

In het district Leiyang, in Mao's geboorteprovincie Hunan, begonnen boeren in 1991 met zo'n vijf miljoen gulden aan eigen fondsen zelfs met de bouw van de *San Yuan Si*, de Drie Oorsprongentempel, gewijd aan Mao en in mindere mate aan zijn medeleiders. Tegen het einde van 1994 trok de tempel, een gigantisch complex, dat volledig in traditionele Boeddhistische stijl was opgetrokken, dagelijks veertig tot vijftig duizend, voornamelijk oudere, bezoekers uit het hele land om wierook te branden en het meer dan zes meter hoge standbeeld van de leider te aanbidden. Na verscheidene keren door boze pelgrims van het terrein te zijn gejaagd, slaagden de plaatselijke autoriteiten er pas in mei 1995 in de tempel, die in hun ogen slechts nodeloos bijgeloof aanwakkerde, definitief te sluiten. Maar ook in andere delen van China rezen er tempels op, waar Mao en de zijnen als de Drie Wijze Goden (*San sheng*) werden vereerd.[11] En in Mao's geboortedorp Shaoshan werd in 1993 een zes meter hoog bronzen standbeeld geïnstalleerd op het dorpsplein, waar passanten wierook branden en vuurwerk afsteken. Sommigen *kowtow*-en zelfs voor hem, zoals dat vroeger voor de keizer diende te gebeuren: ze werpen zich voor het beeld in het stof, en raken drie maal drie keer met hun voorhoofd de grond.

Slotopmerkingen

Uit het voorafgaande moge duidelijk zijn geworden dat de beeldvorming rond de moderne keizer Mao Zedong vooral in de laatste (decennia) een belangrijke wijziging heeft ondergaan. Terwijl hij aan de ene kant voor

11 Dachang Cong, *When Heroes Pass Away-The Invention of a Communist Pantheon* (Lanham1997) 46. Stephan Feuchtwang, 'Religion as resistance', in: Elisabeth J. Perry and Mark Selden ed., *Chinese Society-Change, Conflict and Resistance* (London 2000) 165. Shaoshan Mao Zedong Ji'nianguan ed., *Mao Zedong shenghuo dang'an* [Life File of Mao Zedong (*sic*)] (Beijing 1999) 27-32.

steeds grotere delen van de bevolking oprecht goddelijke trekjes begint te krijgen, zijn er tallozen die Mao om andere redenen hoog hebben zitten. Zo liepen de demonstrerende studenten in het voorjaar van 1989 met portretten van Mao, in een nauwelijks verhulde poging om zijn opvolgers te delegitimiseren.[12] Maar ook de CCP manipuleert revolutionaire iconen als Mao, enerzijds om het hervormingsproces te rechtvaardigen, maar tegelijkertijd als een middel om de sociale ontwrichting en chaos die het gevolg zijn van diezelfde hervormingen te bezweren. Bijna jaarlijks komen er wel kalenders uit, die Mao in zijn betere jaren laten zien. En zo blijft de Voorzitter aanwezig in vele huishoudens. De Partij is dus overgegaan tot de commodificering van de leider van de revolutie die haar aan de macht heeft gebracht, en doet hem en zijn denkbeelden daarmee op ultieme wijze geweld aan.

12 Edward Friedman, 'The Oppositional Decoding of China's Leninist Media', in: Chin-Chuan Lee ed., *China's Media, Media's China* (Boulder 1994) 132.